

פינת הקודש בגן הילדים

הינדי כהן ומאירה פיין

הקדמה

במסגרת תוכנית הלימודים בגני הילדים בכלל ובגנים דתיים בפרט, זוכה נושא הדת לתשומת לב מיוחדת. בגנים הדתיים, בניגוד לגנים הכלליים, נדון נושא זה לא רק בקשר לחגים ושבטות אלא גם בקשר לימות החול. יום הילדים מתפללים תפילת שחרית, מברכים לפני האכילה ולאחריה ועוד. בכל גן מוקצת פינה המשמשת לצרכי דת, מעין בית כנסת קטן, פינת קודש, או מרכז תורני המובדל משאר חלקי הגן. האווירה בגן, האביזרים הקשורים לדת והסביבה הלימודית, מאפשרים לילדים התנסות בעלת צביון דתי. ב"פינת הקודש" מושרשים כללי התנהגות מיוחדים הנהוגים בשעה שעוסקים בנושא הדת. לדוגמה, כאשר מתפללים, לא נוגעים בנעליים, לא מדברים ולא מניחים ספרי קודש על הרצפה.

רמת הפעילות בנושא הדת, הסגנון, אופי הפריטים והקישוטים, סגנון התפילה, מעורבות הילדים ותכני התפילה מושפעים מסדרה של גורמים. בין הגורמים: טווח גילאי הילדים, סוג האוכלוסייה וזיקתה לדת, רמת הציפיות של ההורים ומעורבותם, הרקע האישי של הגננת, מחויבותה האישית האינדבידואלית וחובתה להתאים את עצמה למסגרת האירגונית שאלה היא שייכת.

במאמר זה נציג מספר דוגמאות של "פינות קודש" בגנים שונים ואת גישותיהם השונות. בסוף המאמר נמליץ על כמה שינויים העשויים, לדעתנו, לתרום לחווייה מיוחדת בזמן התפילה בגן. הדברים נכתבים על יסוד עבודת מחקר שערכנו בקרב מספר גנים. אספנו נתונים באמצעות שאלון שאותו התבקשו למלא עשרים וארבע גנות (ראו נספח). כמו כן ביקרנו בחלק מהגנים, צפינו בפעילות הילדים בזמן התפילה וצילמנו אותם. מילדי גן חובה אף אספנו ציורים בנושא התפילה בגן.

בחינת הפעילות סביב פינת הקודש והגורמים המשפיעים עליה

נושא הדת הינו חלק מתכני החינוך של הילדים, והוא משתלב בחינוך לכללי התנהגות ולאווירה הכללית בגן. יש גנים שבהם מפגינים ההורים התעניינות ביחס לחינוך הדתי,

שואלים שאלות ומצפים לחינוך דתי משמעותי, ויש גנים שבהם ההורים מתייחסים לנושא הדת בצורה ליברלית וגמישה ולא מגלים בו עניין מיוחד. להוציא גן אחד בכל הגנים יושבים הבנים והבנות יחדיו בזמן התפילה. מעט מההורים מעדיפים הפרדה בזמן התפילה, ולעומתם יש הורים שהיו מצפים שגם לבנות תינתן האפשרות למלא תפקיד של חזן. כאן היתה התנגדות של הפיקוח. באופן כללי נראה שההורים משאירים לגנות לפעול בהתאם להבנתן בנושא התפילה, בבחירת קטעי התפילה ובניהול התפילה. רק במקרים בודדים מצאנו הורים המשתתפים בתפילה, אך נראה שלא מתוך כוונה להשפיע אלא מתוך רצון לבטא מעורבות והתעניינות. הגנות מבטאות גמישות רבה לגבי התכנים וקטעי התפילה. המכנה המשותף של כל הגנים שנבדקו הינו בייחוד מקום לקיום התפילה שבו מרוכזים האביזרים בנושא הדת, לרוב במרחב הגן ולא באיזור מיוחד. נוסח התפילה נקבע בצורה גמישה. ברוב המקרים הגנות מוסיפות קטעי תפילה ככל שהילדים גדלים תוך התאמה לחגים, לראש חודש ונסיבות מתאימות כמו יום זיכרון וכדו'.

כדי לבחון את טיבה של התנסות הילדים בנושא הדת על בסיס יומי בדקנו אספקטים שונים של תחום זה בנילאים שונים, מגיל 3 עד 6. התמקדנו בפינה או בחלק בגן שלו אנו קוראות "פינת קודש" (אם כי לא בכל הגנים משתמשים בשם זה). ביקשנו לבחון האם התייחסות מיוחדת של הגנת לפינת הקודש ולאביזרים בתוכה משפיעה על הילדים. בעבודתנו התייחסנו לשלושה אלמנטים מרכזיים: פינת הקודש, מעורבות הילדים ואפיוני הקהילה. מבחינת הנתונים עולה שקיימת שונות לגבי הסגנון של פינת הקודש בגנים השונים, לגבי מעורבות הילדים הבאה לידי ביטוי בתפקיד שהם ממלאים במהלך התפילה ולגבי סגנון התפילה, כפי שהוא בא לידי ביטוי בהנחיית הגנת ובטקסטים הנבחרים שהילדים יכולים להבין, לבטא ולשיר. להלן המסקנות העיקריות לגביהם.

1. "פינת הקודש"

תיאור פינת הקודש

בכל הגנים הדתיים שבהם התרכזת עבודתנו מכילה "פינת הקודש": ארון קודש, עמוד לחזן, ספרי קודש, נרות שבת, נר הבדלה, פמוטים, גביע לקידוש וקופת צדקה. כך גם מצאנו בפינה זו תמונות של תשמישי קדושה (כמו צילומי רימונים לתורה, כתר תורה, גביעים לשבת), תמונות של סמלי השבטים ושל שבעת המינים. מצאנו גם אביזרים הקשורים לפינת הקודש בקשר עקיף, כגון: משחקים בנושא דת, קלטות, תקליטורים וכדו'.

המושג 'פינת קודש'

המושג "פינת קודש" מתאר בחלק גדול מהגנים את המקום שבו מרוכזים האביזרים הקשורים לתפילה. נראה שברוב המקרים התפילה מתקיימת בקרבת ארון הקודש התלוי על הקיר, במרחב בגן המשמש גם לפעילויות אחרות. מתוך עשרים וארבע הגנות

רק שש משתמשות במושג "פינת קודש" או מוכנות לקבל אותו. חמש גנות לא מכירות את המושג כלל. אלה סבורות שבגן אין מקום של קדושה, אך כמובן האביזרים השונים נמצאים בגן. אחרות מזהות את הפינה כמרכז תורני, מרכז קודש, פינת הלכה, ובאחד הגנים האזור אף נקרא 'בית כנסת'.

2. מעורבות הילדים

בכל הגנים נערכת התפילה לפני ארון הקודש. מעורבות הילדים באה לידי ביטוי בראש ובראשונה בהשתתפותם בתפילה. בכל הגנים אחד מהילדים ממלא את תפקיד החזן. לתפקיד זה יש רוטציה לרוב על פי סדר רשימת הילדים, אך גם יום הולדת או אירוע אחר, על פי שיקולי הגנת, מעניקים את הזכות להיות החזן. במספר גנים הבנות מקבלות את תפקיד בחירת שיר הקודש לאותו יום. גם בחירת הבת לתפקיד זה נעשית לפי סדר הא"ב. התפילה נמשכת כ-10 דקות, ללא הפרדה בין בנים ובנות.

נוסח התפילה בגן

בכל הגנים קיים נוסח בסיסי של התפילה, והגנות מדווחות על כך שהן מוסיפות קטעי תפילה לאירועים שונים, כגון: ראש חודש, יום זיכרון, ספירת העומר וכדו'. למעשה, בכל הגנים מוסיפים קטעים לתפילה, ככל שהילדים גדלים ומסוגלים לקלוט קטעים נוספים, לאחר שלמדו את קטעי התפילה הבסיסיים. ברוב הגנים הילדים מחזיקים ביד ספרון המשמש כסידור. כדי להרגילם להחזיק סידור. הסידורים מעוטרים בתמונות שקשורות לתפילה ולברכות.¹ במספר גנים ראינו סידורים שהגנת הכינה ובהם קטעי התפילה שהילדים אומרים כמו "מודה אני" ועד נקטעי תפילה אחרים.

3. איפיוני הקהילה

בגנים שבהם אספנו נתונים לומדים ילדים בני אוכלוסיות שונות, הן במרקמן החברתי והן במרקמן הדתי. השונות לגבי רמת הדתיות של המשפחות באה גם לידי ביטוי במידת המעורבות של ההורים ביחס לתכנים הדתיים הנלמדים בגן. במספר גנים, כאמור, ההורים מעדיפים ליברליות, והם היו רוצים לראות גם בנות בתפקיד של חזן. יחד עם זאת נראה שבכל זאת ברוב המקרים ההורים לא ממש מעורבים בפעילות בתחום הדת, והם משאירים את הנושא באופן בלעדי לגנת. נוכחנו לראות כי במספר מועט של מקרים ההורים אמנם שואלים, אך הם מסתפקים בדיווח של הגנות. להורים יש לעיתים

1 דביר, ע', משפט, מ', ה'סידור שלי, הוצאת מאור קדומים, 1985.

הכהן, ד', תפילת הילד, עם עובד, תל אביב, תשל"ו.

חלא, ל', שמע תפילתי, סידור תפילה לגיל הרך, הוצאת 'משלנו', תשס"ד.

הזדמנות להיות בגן בזמן התפילה, למשל כאשר לילדם יש יום הולדת או כשהם מלווים את ילדם לגן בימי שישי, או אפילו כשבא הורה לתת דבר תורה בגן, אך אלו הם מקרים חריגים, ואינם מעידים על הכלל.

נציין כי לקראת החגים כמעט כל הגנים יוצאים לבקר בבית הכנסת השכונתי שבו בדרך כלל מתפללות משפחות ילדי הגן. זאת, כדי לקשר בין קהילת הגן לקהילת המשפחה ולהפגיש את הילדים ממשפחות מסורתיות עם בית כנסת, ספר תורה וכל האביזרים בו. יש מעט גנים מתוך המדגם שבהם מבקר רב, שבתפקידו מוכר כרב הגן. יש גנים שאותם הוא מבקר באופן קבוע, וגנים שאותם הוא מבקר לקראת החגים. הדבר לא נבדק אמנם על ידינו, אולם, לדעתנו, הנוכחות של הרב מעשירה את האווירה הדתית.

הילד וחווית התפילה

ילדים בגיל הגן אינם מבינים את משמעות התפילה. אנו, המחנכים, מנסים להחדיר בהם את החוויה הדתית כי "תקופת הילדות מיוחדת בזה שחוויות דתיות חודרות עמוק. איננו מלמדים תפילה וברכות במובן המקובל של המושגים הוראה ולימוד כי הוראה של תפילה וברכות צריכה להיות מבוססת על כושר שכלי מופשט. ילד בגיל הגן איננו מבין משמעות התפילה בכללותה" (לחסקמסקי, תשנ"ב, עמ' 351). ומוסיף על כך ברודי (תשנ"ו, עמ' 63) "הילד מוגבל ברמת ההפשטה שלו, ולא מקשר בנקל בין הגורם לתוצאה. הילד הזה לומד דרך התנסות ולא דרך חיקוי ואף לא באמצעות שינון". יש לסייע לילד להפיק משמעות אישית מהתפילה. יצירת סביבה דתית בעלת אקלים חווייתי תיצור אצל הילד רושם חזק ועמוק. לכן מרכז "בית כנסת" או פינת הקודש בגן צריך לקבל מעמד מיוחד. גם בעולם המבוגרים אנו שמים דגש רב על חזות בית הכנסת, שכן הצד האסתטי האמנותי חשוב לנו מאוד. חשוב לטפח גם את הסביבה הדתית בגן וגם את האקלים הדתי בו.

בסיורנו ראינו בכמה גנים שהחוויה הדתית משתקפת בציורי הילדים. בציורים ניתנת לילד האפשרות להתבטא באופן חופשי, ללא הנחיה צמודה. שמנו לב (כפי שניתן לראות בציורים להלן) שילדים בגנים שבהם ניתנה תשומת לב רבה לפינת הקודש הדבר בא לידי ביטוי בציורים. זאת לעומת גנים אחרים שבהם גם מתקיימת תפילה אך לא ניכרת תשומת לב מיוחדת לפינת הקודש. בגנים אלה לא ראינו בציורים אלמנטים המתחסיים לתפילה בגן.

ההסבר למגמה זו הוא בכך שהילד יוצר דיאלוג בינו ובין הציור. התכנים שעולים בציור מושפעים מחוויות, משאלות, מהתלבטויות ומעיסוקים המצויים בעולמו של הילד. הבחירה שהילד מבצע מושפעת מהסביבה. ילד משקיע אנרגיה בציור בדברים שהם משמעותיים עבורו. ציורים שבהם נמצא אלמנט דתי מחזקים את ההרגשה שהילד סופג את חווייתו מהתפילה ומהסביבה המקושרת לתפילה.

תיאורים מה"שטח"

גן ממ"ד רמת אביב

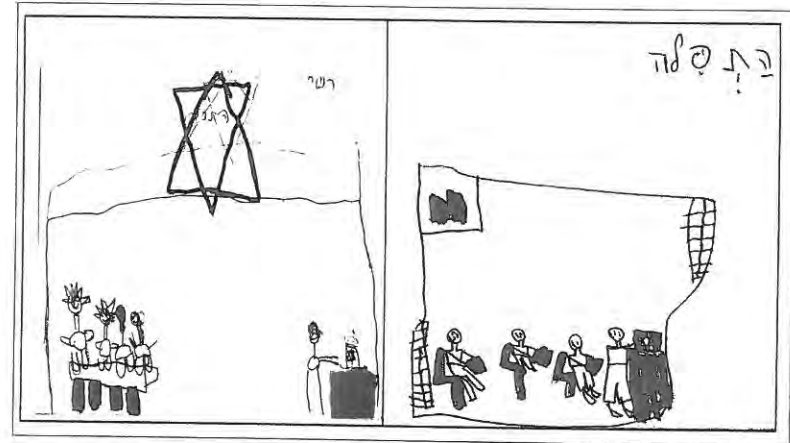
גן ייחודי בעיצובו, נמצא בתוך בית ספר ממ"ד ברמת אביב. הגן פועל יחד עם כיתה א' ונקרא 'חטיבה צעירה'. חלל החטיבה מחולק למרכזי עבודה ולמרכזי למידה שונים, כגון: מרכז תיאטרון, מרכז יצירה, מרכז קוביות, מרכז משפחה, מרכז בית, מרכז למידה לכיתה א' ומרכז למידה לכיתה ג'. בנוסף לכך קיימת פינה נפרדת המוקדשת ל"בית הכנסת". חלל "בית הכנסת" מתוחם במחיצות העשויות מלוחות עץ בגובה של מטר, וחלקן העליון מעוצב כוויטרז' מצויר בידי הילדים. בפינה ישנם ספרים בנושאים דתיים: סידורים, סיפורי תורה, וסיפורים לשבת וסיפורי חז"ל². בארונות זכוכית לצד ארון הקודש מוצגים כלי יודאיקה: גביעים, פמוטים, כלים לבשמים וכיסויי לחלה. ארון הקודש גדול ומכוסה בפרוכת יפה, לפניו עמוד תפילה מיוחד. בשעת התפילה יושבים הילדים על ספסלים בשורות. רוב הספסלים נשארים במקום כל היום ולא מועברים לפינה אחרת. הבנים יושבים מלפנים ואחריהם הבנות. זה הגן היחיד שבו מצאנו הפרדה בין בנים לבנות. הגננת משתמשת בחלל בית הכנסת במשך היום, כשהיא מלמדת את פרשת השבוע, משניות או נושאים הקשורים בחגים. לימודי חול נלמדים באזור אחר.

מעניין לראות שרוב הילדים ציירו מסגרת לציור. דבר שלא ראינו בציורים בגנים אחרים שבהם אין תשומת לב מיוחדת לפינת הקודש. הילדים בעצם תחמו את אזור התפילה. ראינו זאת גם בציורים שמבחינה גרפית דלים מאוד ובכל זאת הדבר בא לידי ביטוי. מכאן ניתן להתרשם שהמקום המיוחד לתפילה הופנם וזכה לתשומת לב. בציורים מפורטים יותר הילדים ציירו ספסלים ואביזרי קודש המוכרים להם מהגן. יש לציין שבגן זה לא כל הילדים באים מבתים המקפידים מאוד על קיום מצוות, וייתכן שסביבת בית הכנסת פחות מוכרת להם. מכאן ניתן ללמוד שהחוויה הדתית בגן הותירה את רשמיה על הילדים.

2 מה-טוב, ג', מעשיהם של צדיקים, המסורה תשמ"ו.

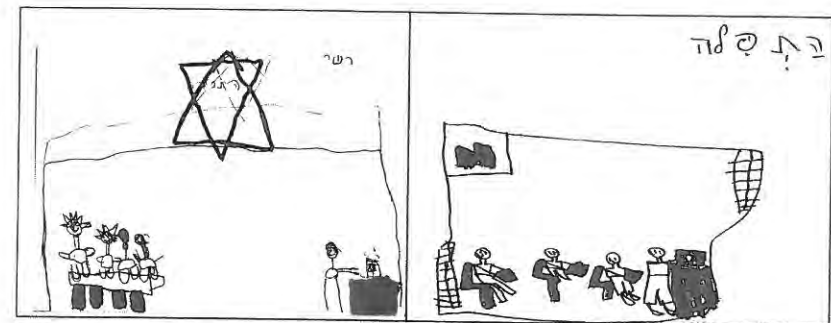
סגל, י', כה עשו חכמינו, הוצאת מורשת בע"מ, 1976.

רייזמן, ע', סיפורים מימים עברו, תוכניות לימודים, משרד החינוך והתרבות, תשנ"ט.

שילוב של תצוגת תשמישי קדושה ועבודות ויטראז' של הילדים - גן רמת אביב

אחד הילדים צייר את חבריו בגן. בצד אחד הבנים ובצד אחר הבנות, והחזן עומד במרכז ליד העמוד. כל הציור מצויר בעיפרון רק החזן בצבע. אובייקט חשוב בציור ילדים מצויר גדול במרכז ובדרך כלל בהדגשה. כאן הילד השתמש בצבע. ילד אחר צייר את המדפים ועליהם כלי היודאיקה. חשוב גם לציין שקבוצה גדולה של ילדים נענתה בשמחה לצייר על פי בקשתנו.

תיחום מקום התפילה בגן בא לידי ביטוי בציורי הילדים

גן קרית משה

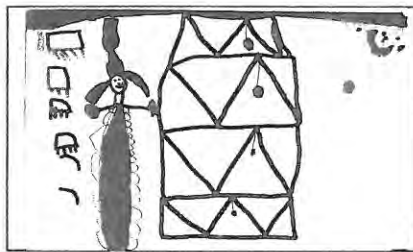
בגן בקרית משה בירושלים ניתן לראות מיד כשנכנסים לגן שזה גן דתי. על הקירות תלויים: תמונות רבות של תשמישי קדושה, לוח יצירות של הילדים בנושא סיפורי תורה המוצגות בתוך לוח מיוחד ומעוצב, לוח שבעת המינים, גם הוא מיצירות פלסטלינה של הילדים, לוח בנושא חסד וצדקה, לוח ראש חודש והגדלה של מזמור אחד של תהילים. אחד הקירות המרכזיים בגן מעוצב מלוח עץ שעליו קבוע ארון הקודש, משני צידיו מדפים, בצד אחד ספרי הקודש, ומהצד האחר תשמישי קדושה: חנוכייה, פמוטים, שופר, קערת פסח. מעל כל אלה תמונות של יודאיקה כמו מזוזות, אצבע לקריאת התורה וכדו'. לפני הלוח יש מדרגה רחבה. החזן צריך לעלות עליה כדי למלא את תפקידו. החזן עומד לפני ארון הקודש וגבו לילדים, ארון הקודש גבוה, כך שהילדים רואים את ארון הקודש כשהם מתפללים. על המדרגה ניצב עמוד מכובד. מעין דגם מוקטן של סביבת בית כנסת. בזמן התפילה יושבת ילדה בצד, והיא בוחרת את שירי הקודש שהילדים שרים לפני התפילה ואחריה. היא יושבת במקומה המכובד כל זמן התפילה. הילדים יושבים בצורת חי"ת, בן ליד בת, כפי שהם יושבים בפעילויות חולין במשך היום. בגן מוקדש מקום מיוחד לתפילה, אך הוא איננו תחום כיחידה נפרדת.

הציורים שנאספו מגן זה צבעוניים, ויש בהם פרטים רבים. בדמויות שציירו כמה ילדים בולטת העובדה שבן יושב ליד בת, בהשראת הישיבה בזמן התפילה בגן. ברצוננו לציין כי ילדים אלה בגן קרית משה באים מבתי שומרי מצוות שבהם מקפידים לקחת את הילדים לבית הכנסת. הגננת לא מרגישה צורך לקחת את הילדים לבית כנסת לפני ראש השנה, מכיוון שהמושג בית כנסת מוכר להם היטב. אחת הילדות בגן זה ציירה כנראה את עצמה "ליד הארון והכיסאות של הילדים" (הציור להלן). גם כאן ממחישה הדוגמה את המקום המיוחד בחוויית הילד שתופסת התפילה בגן.

החזן עובר לפני התיבה
בפינת הקודש
בגן קריית משה

ציור של ילדה המושפע ממבנה
פינת הקודש בגן קריית משה,
אין תיחום של פינת הקודש
כמו בציור של גן רמת אביב

גן פסגת זאב

בגן בפסגת זאב בירושלים ניתן לראות לוחות בנושאי קודש פזורים בגן ללא רצף. הרבה תמונות תלויות גבוה מדי, מעבר לתחום הראייה של הילדים. ארון הקודש תלוי על הקיר, ועליו מונחות קופסאות. מעל הארון תמונה של הכותל, הכל צמוד לפינה בקיר. הפרוכת הקטנה למידות הארון תלויה ברישול. עמוד התפילה עומד מתחת לארון. בצמוד לארון הקודש תלוי לוח תוכן בנושא תקשורת. במקום אחר בחדר ארון מדפים קטן עם דלת זכוכית שבו נמצאים: בקבוק יין, חנוכיה, גביע ופמוטים קטנים. על מדף אחר עומדים: ספרי תורה קטנים, צנצנות פרחים, סידור מהודר ופנס. מתחתם במדף אחר נמצאים סידורים וקופת צדקה. על הארון שלט "דע לפני מי אתה עומד - לפני מלך מלכי המלכים" אין קשר בין הדברים הכתובים לבין תכולת הארון. ילדי הגן יוצאים לפחות פעמיים בשנה לבית כנסת בשכונה, לפני ראש השנה ולפני שבועות. כשמסתכלים על הצירים של ילדי הגן הזה, נראה שאין כל התייחסות לתפילה בגן. חלק גדול מהילדים ציירו רק בית, חלק אחר מהם צייר דמות או דמויות שהולכות לבית כנסת. אחרים ציירו פריטים שנמצאים בבית כנסת כמו: סידור, קופת צדקה, כיסא, דלת, חלון - הכל מפורק, ללא קשר בין הפרטים. בגן זה הצד העיצובי איננו בראש סדר העדיפויות ובכלל זה גם פינת הקודש. משום כך ניתן לשער כי אין גם הפנמה המשפיעה על הציור.

מסקנות והצעות

בכל הגנים שהוזכרו בדיוננו מוקדשת תשומת לב לתפילה ולנושאים דתיים, כמו פרשת השבוע וחגים. בכל הגנים מצאנו אמנם פרטי יודאיקה, אך לרוב הם דחוסים על המדף. הילדים בגנים מכינים גם יצירות בנושאים הללו. אלה בדרך כלל מוצגות בנפרד מהלמידה החילונית וכחלק מפינת הקודש. במספר גנים הגננות תולות את היצירות הללו בתוך מסגרת שגזורה בצורת ספר תורה, כל ציור בנפרד. לדעתנו, אין צורך בכך, ועדיף שהעבודות של כל הילדים יהיו על לוח אחד המזכיר ספר תורה אחד ולא הרבה ספרי תורה. ההפרדה הזו עמוסה מדי ומטשטשת את עבודת הילד.

ברוב הגנים, לצערנו, עיצוב "פינת הקודש" לקוי, ואינו משאיר מספיק רושם חזותי על הילד שירחיב את חוויית התפילה. רוב הגננות טוענות שאין מקום בגן. הרגשתנו היא שאם הגננות תראינה את חשיבות הנושא ותזהינה את ההשפעה שלו על הילדים, תגבר המודעות שלהן, ואפשר יהיה לעצב את הגן בצורה שונה.

לדעתנו, חשוב בעיצוב הגן להבדיל את האזור המיועד לארון הקודש ולתפילה משאר חלקי הגן. את האזור הזה כדאי לחשל לצבוע בצבע שונה ולהאיר בזמן התפילה משני צדי ארון הקודש, כך הילד יחוש בסביבה ובאווירה שונה ומיוחדת. בדרך זו הוא גם יפנים את החשיבות שאנו נותנים לתפילה.

בעבודה עם ילדים גדולים בגיל בית הספר אנחנו יכולים לראות מה הם למדו ומה הפנימו מהלימוד בכתה. ניתן לשוחח אתם וניתן גם לבחון אותם. כאשר מדובר בילדים בגיל גן חובה, אמצעים אלה מוגבלים יחסית. כאן אנו יכולים לראות שהציור שבאמצעותו מביעים הילדים את עצמם מאפשר לנו ללמוד מה למדו ומה הפנימו מהסביבה שבה הם נמצאים.

מהנתונים שאספנו מהגננות ובאמצעות ציורי הילדים ניתן לזהות קשר בין הסביבה הלימודית בגן ובין הלימוד וההפנמה. למדנו שילדים הנמצאים בגן המייחד תשומת לב לתכנים דתיים חווים את התפילה כחוויה ייחודית, והם מבטאים זאת בציורים. ממצא זה מחזק את ההשערה שאם ברצוננו להעניק לילדים חוויה רגשית דתית, עלינו להקדיש תשומת לב ראויה לעיצוב פינת הקודש בגן ולפעילות מתאימה בו. להלן נציג רמזי המלצות לעיצוב "פינת קודש" ראויה בגן הילדים:

מומלץ:

- ◀ ליצור חלל ריק בין ארון הקודש וארונות תשמישי הקדושה לבין שאר הנושאים בגן;
- ◀ לתלות את התמונות בגובה העיניים של הילדים;
- ◀ לתלות את עבודות הילדים בנושאי קודש על לוח מיוחד שהמסגרת שלו צבועה בצבע שונה מכל שאר הלוחות;
- ◀ לדאוג לכך שרק בזמן התפילה ובזמן לימוד נושאים הקשורים לדת יפנו הילדים לקטע זה בקיר, לפני ארון הקודש;
- ◀ לשנות את סדר הישיבה בזמן התפילה. אפשר לשבת בשורות ולא בצורת חי"ת. אם זה בלתי אפשרי, חשוב (לפחות) לשנות את מיקום הכיסא של הגננת, כך שהגננת לא תשב במשך היום לפעילויות של חולין לפני הארון הקודש. על הגננת לשבת במרחק משמעותי מהארון כדי להפריד בין נושאי הקודש לנושאי החולין;
- ◀ לתחום את אזור התפילה. מקום סגור נותן תחושה של אינטימיות.

את ההמלצות שגיבשנו ניסינו ליישם והצגנו אותן בפני הגננת אחינועם לנדאו בגן אפרתה. אחינועם התייחסה בחיוב, ומיד ניגשה לשינוי ראשוני, שבעיניה יהיה משמעותי לילדים. היא ערכה שיחת הכנה עם הילדים במספר היבטים, בליווי הסבר שגם עזר ליצור את הקשר עם בית הכנסת המוכר לילדים. כיצד יושבים בבית הכנסת? איך מסודרים הכיסאות? לאן אנחנו מפנים את המבט? ומה עלינו לעשות כדי שיהיה לנו בית כנסת משלנו? הילדים הציעו את הרעיונות שלהם. הילדים הבינו שיש לשים ספסלים בשורות עם הפנים לארון הקודש. בזמן התפילה הבנים התנדנדו בברכת ציצית "כמו אבא" ורוב הבנות קמו לברך, דבר שלא קרה קודם לכן. בסיום התפילה, אחינועם החזירה את הכיסא שלה למקומו הרגיל ואז כל ספסל לפי התור הוחזר על ידי הילדים למקומו. כל התהליך של סידור החדר ארך 2 דקות.

בשיחה אחרי התפילה הראשונה נראה היה שהילדים הרגישו טוב עם השינוי כמו שהם התבטאו "הרגשתי שזה כמו בית כנסת" ילד אחר אמר, "הרגשתי שזה תפילה אמיתית". הגננת דווחה שהישיבה בצורה החדשה מעלה רעיונות חדשים והתייחסות מכובדת בזמן התפילה. הילדים הפסיקו לפטפט בזמן התפילה כי "לא מדברים בזמן התפילה", הם סיפרו שבבית הכנסת רק מתפללים, ומשחקים בחוץ. הם גם החליטו להקפיד לנעול נעליים לפני כניסתם לתפילה.

לילדים יש הרגשה שהם מארגנים (בונים) את בית הכנסת שלהם לצורך קיום התפילה.

הילדים יושבים על ספסלים ומתפללים בגן באפרתה

ביבליוגרפיה

- ברודי, ד', "הוראת התפילה לילדים בגיל הרך - המחשה על ידי איורים ושפת ידדים", **דרך אפרתה**, תשנ"ו, עמ' 63-66.
- דביר, ע', "תפילה בגן-הילדים" **שערי תפילה**, ספריית המורה הדתי, משרד החינוך תשמ"א, עמ' 43-47.
- למסקמסקי, ש', "הוראת תפילה וברכות בגן הילדים", **מעיונות**, מאסף לענייני חינוך והוראה, תשנ"ב, עמ' 351-353.
- עזריה, ע', "התפילה בגני הילדים", **בשדה חמד** כ"ג, 1980, עמ' 210-214.

נספח 1

שאלון לגננות בנושא "פינת קודש" בגן

שם וכתובת הגן מספר הילדים בגן גיל הילדים.....

א. צייני מה נמצא ב"פינת קודש" בגנך. לגבי פריט שנמצא צייני v ושאינו נמצא x.

ארון קודש..... ספרי קודש..... בשמים..... נר..... הבדלה..... פמוטים.....
 גביע לקידוש..... תמונות..... קישוטים..... שטיח..... עמוד לחזן.....
 קופת צדקה אלבום של שירי קודש
 האם נמצא פריט אחר? תארי
 האם פינת הקודש משתנה בעיצובה במשך השנה?.....

ב. ניהול התפילה

1. מהו החזן ואיך נבחר?.....
 2. איך נקבע סדר החזנים?.....
 3. מהם קטעי התפילה שהילדים מתפללים?.....
 4. האם במשך השנה את מוסיפה קטעי תפילה?.....
 5. כמה זמן נמשכת התפילה ?.....
 6. תארי את סדר הישיבה או העמידה של הילדים.....
 7. האם הישיבה נפרדת ?.....
 8. האם נראה לך נכון לקרוא למקום התפילה, "פינת קודש" או כינוי אחר?.....
- ג. האם יוצאים ילדי הגן, לסיורים לבתי הכנסת ומתי?.....
 אם לא למה ?.....
- ד. האם יש מההתנהגות הרגילה בגן כללי התנהגות שונים בזמן התפילה?

 ה. מהי מעורבות ההורים בנושא?.....

שיחה עם הילדים בנן אפרתה

הגננת ישיבה עם הילדים, לפני התפילה, ושוחחה על תפילה בבית כנסת:

איך יושבים בבית הכנסת?

- כסאות מחוברים בשורות וספסלים.

ולאן כל הספסלים פונים?

- לקדימה, לכוהנים.

כוהנים עומדים קדימה, אבל מה יש שם?

- את הרב, את התורה של בית הכנסת.

ואיפה התורה?

- איך קוראים לארון שהתורה נמצאת בו?

ארון קודש

- וגם יש את הרב.

אם אנחנו רוצים שיהיה לנו כמו בית-כנסת, אז מה נעשה בנן?

- נשים ספסלים בשורות.

לאיזה כיוון?

- קדימה לכיסא שלך.

הזיתי את הכיסא למקום שהם רצו, ואז הדגשתי בפניהם שיוכלו לראות את ארון הקדש והחזן. הם הסכימו.

סידרתי את הספסלים בכיוון שסיכמנו.

בעז: ככה בדיוק התכוונתי.

ככה נשים כל הזמן?

האם הישיבה ככה מתאימה לתפילה או למפגש?

- לתפילה

מה זה מזכיר לכם?

- בית כנסת.

אנחנו נראים כמו בית-כנסת?

- כן

בתפילה: הבנים מתנדנדים בברכת - ציצית (כמו אבא) ורב הבנות קמות לברך - מה שלא קרה קודם.

בסיום התפילה: אני מחזירה את הכיסא שלי, ואז כל ילד לפי התור מחזיר את הספסל למקום המפגש הרגיל ומתיישב. כל סידור הספסלים לוקח 2 דקות.

שיחת משוב - אחרי התפילה הראשונה

הגננת הזמינה כל ילד להניד איך הוא הרגיש:

אביגיל: הרגשתי שזה כמו תפילה.

אילה: היה לי כייף

מה היה שונה?

- לא יודעת.

נעם: היה כיף שהתפללנו כמו בית-כנסת.

יאיר: הרגשתי שזה היה בכאילו תפילה אמיתית.

בועז: הספסלים היו מונחים כמו בכל בית כנסת שהלכתי חוץ מבית כנסת אחד

שזה מסודר בריבוע - בית הכנסת ברח' בועז.

תהל: הרגשתי שמתפללים.

אריאל: היה כייף

למה?

- כי התפללנו.

מתן: הרגשתי שהציצית שלי על הגוף.

שירה: כמו בית כנסת מצחיקה כזאת.

יאיר: ליד הבית של אבא שלי גם יש בית כנסת שהספסלים בצד.